

Uygur Harfli Oğuznamedeki Hayvanlarla Oğuz Kağan'ın İlişkisi

Mert Can Terek*

ORCID: 0000-0002-4223-2497

Öz

Eski Türkler, sahip oldukları atlı göçebe hayat tarzıyla birlikte gerek yaşayışları gerek buldukları coğrafya açısından doğada daha fazla zaman geçirmişler ve hayvanlarla doğrudan yakınlık kurma fırsatı bulmuşlardır. Hayvanlar edebiyat, sanat ve mimari gibi alanlarda motif halini alarak Türk yaşamında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Türk destan geleneğinin önemli parçaları olan Oğuznamelerin en eski varyantı olduğu bilinen Uygur harfli Oğuznamenin başından sonuna kadar yer alan pek çok unsurdan en sık rastlanana da hayvanlardır. Doğumundan itibaren hayvanlarla yakın ilişkiler içinde olan Oğuz Kağan, destandaki hayvanların bazılarıyla doğrudan ilişkide bulunurken bazılarıyla ilişkisi olmaz ve bu hayvanlar olayların arka planında yer alırlar veya sadece destanda adları geçer. Bu çalışmada Uygur harfli Oğuznamede yer alan hayvanlar Oğuz Kağan'ın etrafında ele alınarak, ilişkide bulunduğu hayvanlar destanda gözüktükleri sıraya göre sıralanmış ve incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Wili Bang ve Reşit Rahmeti Arat'ın “Oğuz Kağan Destanı” adlı çalışması esas alınmış ve örnekler bu çalışma üzerinden verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayvanlar, Oğuz Kağan, Destan

Gönderme Tarihi: 24/07/2021

Kabul Tarihi:20/11/2021

*Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul- Türkiye, canterek4@hotmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Terek, Mert Can. ‘ ‘ Uygur Harfli Oğuznamedeki Hayvanlarla Oğuz Kağan'ın İlişkisi.’ ’Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 8-4, 2021, ss.1730-1752.

Description of the relationship of Oguz Khan with animals in the "Oguzname" version, written in the Uyghur script

Mert Can Terek*
ORCID: 0000-0002-4223-2497

Abstract

Due to their nomadic lifestyle, on horseback, the ancient Turks spent more time in nature in terms of both their lifestyle and the geographical location in which they were, and they had the opportunity to establish close proximity with animals. Animals took an important place in the life of the Turks, becoming a motive in fields such as literature, art and architecture. The most common of the many elements from start to finish in Oguzname with Uyghur script, which is known to be the oldest version of this epic, which is an important part of the Turkish epic tradition, are animals. Oguz Kagan, who has been in close relationship with animals since his birth, has direct relationships with some animals in the epic, but has no relationship with some of them, and these animals take place in the background of events or are only mentioned in the epic. In this study, the image of animals in "Oguzname" with Uyghur letters was investigated in connection with the image of Oguzkagan, and the animals with which he contacted were listed in the order in which they appear in the epic. The study was based on the study of Wili Bang and Reshit Rahmeti Arat entitled "The Epic of Oguz-Kagan", and examples were given in the framework of this study.

Keywords: Animals, Oguz kagan, epos

Received Date: 24/07/2021

Accepted Date: 20/11/2021

* Graduate Student, Istanbul Aydın University, Faculty of Turkish Language and Literature, Istanbul-Turkey, canterek4@hotmail.com

You can refer to this article as follows:

Terek, Mert Can. "Uygur Harfli Oğuznamedeki Hayvanlarla Oğuz Kağan'ın İlişkisi." *Academic Journal of History and Idea*, 8-4, 2021, pp.1730-1752.

Описание отношений Огуз-хана с животными в варианте “Огузнаме”, написанном в уйгурской письменности

Мерт Джан Терек*
ORCID: 0000-0002-4223-2497

Резюме

В силу своего кочевого образа жизни, верхом на лошадях, древние тюрки больше времени проводили на природе как по своему образу жизни, так и по географическому положению, в котором они находились, и у них была возможность установить непосредственную близость с животными. Животные заняли важное место в жизни тюрков, став мотивом в таких областях, как литература, искусство и архитектура. Наиболее распространенными из многих элементов от начала до конца в "Огузнаме" с уйгурским письмом, которое, как известно, является древнейшей версией этого эпоса, являющегося важной частью турецкой эпической традиции, являются животные. Огуз-каган, с самого рождения находящийся в тесной связи природой, с некоторыми животными в эпосе имеет непосредственное отношение, но с некоторыми из них отношения не имеет, и эти животные имеют место на фоне событий или только упоминаются в эпосе. В данном исследовании изображение животных в «Огузнаме» с уйгурскими буквами исследовано в связи с образом Огуз кагана, а животные, с которыми он контактировал, перечислены в том порядке, в котором они появляются в эпосе. Исследование было основано на исследовании Вили Банга и Решита Рахмети Арата под названием «Эпос об Огуз-Кагане», и в рамках этого исследования были приведены примеры.

Ключевые слова: животные, Огуз каган, эпос

Получено: 24/07/2021

Принято: 20/11/2021

* аспирант, Стамбульского университета Айдын, факультет турецкого языка и литературы, Стамбул-Турция, canterek4@hotmail.com

Ссылка на статью:

Terek, Mert Can. “Uygur Harfli Oğuznamedeki Hayvanlarla Oğuz Kağan'ın İlişkisi.” *академическая история и мысль*, 8-4, 2021, сс.1730-1752.

Giriş

Türk tarihinin en erken sözlü ürünlerinin başında gelen Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı, Türklerin bir milli kimliği olup eski Türk yaşayışları, kültürleri, inançları, devlet teşkilatı açısından verdiği ipuçlarıyla önemli bir eserdir. Oğuz Kağan'ın doğumu, olağanüstü çocukluğu, kahraman oluşu, eşleriyle karşılaşması, oğullarının dünyaya gelmesi, ülkeleri fethetmesi, Oğuz boylarını oluşturup yurdunu oğullarına miras bırakması destanın temel konularıdır ve olaylar arasında bağlantılar destanda yer alan motiflerle sağlanmaktadır. Bu motiflerden biri de hayvanlardır. Destanın başından sonuna kadar Oğuz hayvanlarla iç içedir. Doğar doğmaz vücudu hayvansal özelliklerle tasvir edilir, büyüdüğünde at sürüleri güder, insanların canavar diye korktukları gergedanı öldürerek ilk kahramanlığını elde eder, seferi boyunca gökten inen bozkurt ona kılavuzluk eder ve sonunda Oğuz yurdunu oğullarına başlatması da hayvanlardan oluşan ritüelle gerçekleşir. Oğuz'un fethetmek için gittiği ülkelerin coğrafyası da sahip olduğu madenler ve yaşayan hayvanlarla anlatılmaktadır. Uygurca Oğuznamenin elimize ulaşan parçalarının başından ve sonundan eksik olsa da destanda yer alan hayvanlar açıkça görülmektedir. Orijinal el yazması parçalarının üzerinde yalnızca üç çizim yer alır ve bu üç çizimin de destanda yer alan hayvanlardan oluşması, hayvanların Türklerin yaşamında ve sanatında olan önemini gösteren bir husustur.

Türk masal, mitoloji ve destanlarında hayvanların sıkça yer almasının temelinde eski Türklerin atlı göçebe medeniyete dayalı hayatlarından dolayı doğaya ve hayvanlara yakın olmaları vardır. Türkler yaşam tarzları itibarıyla doğada daha fazla zaman geçirerek buldukları coğrafyaya ait hayvanları daha yakından tanıyabilmişlerdir. Özellikle hayatta kalma içgüdüsüne dayanan avcılık faaliyeti, Türk kültüründe önemli derecede yer edinmiş bir unsurdur. Türk sözlü geleneği ürünlerine de yansıyan avcılık, Türkleri hayvanlara yaklaştıran ve onları daha iyi tanımalarını sağlayan önemli bir motif haline gelmiştir. Türklerin hayvanlarla olan ilişkisiyle birlikte hayvanlar destan, masal, mitolojisinde yüklenen belli anlamlarla birlikte bir sembol halini almışlardır.

Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda yer alan hayvanlar zaman zaman sıfat olarak, zaman zaman bulunulan coğrafya hakkında verilen ipucu olarak, zaman zaman da destana

heyecan katmak için mitik özelliklerle anlatılmışlardır. Destanın ana kahramanı olan Oğuz Kağan da bu hayvanların bazılarıyla etkileşimde bulunmuş, bazılarıyla bulunmamıştır. Etkileşimde bulduklarının da destanın olay örgüsünde önemli konumları vardır. Destan, Oğuz'un doğumuyla başlar ve doğar doğmaz fiziki tasviri yapılır:

“Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.”¹

Doğumundan sonra olağanüstü bir büyüme gösterir. Annesinin göğsünden ilk sütü emip daha emmez, çığ et, çorba ve şarap ister. Kısa sürede dile gelip kırk gün sonra yürümeye başlar. Oğuz büyürken fiziksel değişimleri hayvansal özelliklerle anlatılmıştır:

“adakı ud adakı deg, billeri böri billeri deg, yağrı kiş yağrı deg, kogüsü aduğ kögüsü deg irdi.”² (Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi.)

Doğduğu zaman yapılan tasvirler Oğuz'un dış görünüşünü, büyüdüğü zaman zoomorfik benzetmelerle yapılan tasvirler ise Oğuz'un kuvvetini somut olarak tanımlar. Bu tasvirde kullanılan hayvanlar sırasıyla: Öküz, kurt, samur ve ayıdır. Oğuz'un her bir uzvu, başka bir hayvanın güçlü yanlarıyla anlatılıp, fiziki portresi hayvanlar üzerinden verilmiş olur. Hayvanlarla birlikte ele alınması, insanın doğayla ve hayvanlarla bütünleştirilmesidir. Oğuz büyüdüktan sonra hayatı boyunca hayvanlarla karşılaşacak ve bunlardan bazıları onun karakterinde, destanın akışında önemli görevlere sahip olacaktır.

1. Öküz

Öküz, büyük görünümüyle, kuvvetli oluşuyla bilinen bir yük hayvanıdır ve Uygur harfli Oğuz Kağan destanında adının geçtiği ilk hayvandır. Destan, “... olsun dediler. Onun resmi budur:” cümlesiyle başlar ve ardından bir öküz resmi yer alır. Destan, başından eksik olduğu için bu ifadenin ne için veya kimin için bulunduğu tam olarak net değildir. Destanda “onun resmi budur” şekliyle ifade edilse de ilk cümlede bu hayvanın adı geçmemektedir. Bu büyükbaş hayvanın hangi hayvan olduğu tam olarak belirtilmediği için hakkında öküz veya

¹Wili Bang-Reşit Rahmeti Arat, *Oğuz Kağan Destanı*, Burhaneddin Basımevi, İstanbul 1936, s. 11.

²W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e*, s. 10.

boğa olabileceğine dair görüşlere açıktır. Mitolojilerde gök tanrıların ve gücün simgesi olarak da bilinen boğa, Tanrı'nın yeryüzündeki şekli ve gücünün yansıması gibidir.³

Oğuz'un fiziksel özellikleri, gücü zoomorfik unsurlarla tasvir edilirken öküz resminin de bu övgünün bir parçası olduğu varsayılabilir. Yırtıcı ve avcı bir hayvan olmasa da öküz, büyük fiziğiyle heybetli ve güçlü bir görünüme sahip olan bir büyükbaş hayvandır. Türk dilinde de kaba olan ve fiziksel olarak büyük olan şeyleri anlatırken “öküz gibi” benzetmesi kullanılır. Oğuz Kağan büyümeye başladığı zaman da “ayakları öküz ayağı gibi”dir.⁴ Asıl metinde öküz, ud diye geçer: “adakı ud adakı deg...”⁵ Aynı zamanda öküz, çok ağır yükler taşıyarak, tarlalarda saban sürerek insanlara yardımcı oluşu özelliğiyle debilinmektedir. Benzetme yoluyla Oğuz'un ayağının öküz ayağı gibi büyük ve güçlü olduğu, her yükü kolayca taşıyabilecek bir kahraman olduğu söylenebilir. Doğumunun ardından olağandışı özellikler gösteren Oğuz Kağan'ın öküz veya resmiyle temsil edilmesi ve fiziksel olarak öküzle benzerlik taşıması Oğuz'un bedeninde tanrısal bir modelin yaratıldığını ve ilk insanı temsil ettiğini söylemek mümkündür.⁶

Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'a benzetmek amacıyla dört hayvan kullanılsa da bu hayvanlardan üçü, Uygurca varyant ile sınırlı kalsa da öküzün bir hayvandan ziyade Oğuz Han ile bütünleşmiş bir sıfat olarak kullanıldığına dair görüşler vardır. Ses bakımından Oğuz Han'ın Öküz Han olarak gösterildiği tarihi ve mitolojik menkıbeler olup Oğuz'un tıpkı öküz boynuzuna benzeyen bir çift boynuzlu miğfer ile resmedildiği minyatürler de bulunmaktadır.⁷ Bu benzerlikler, Oğuz Kağan'ın öküz ile olan ilişkisini doğrulamaktadırlar. Denis Sinor, destanda Oğuz'u anlatmak maksadıyla ele alınan bu öküzü daha geniş kapsamda inceleyerek Oğuzla bir paralelliğinin olduğunu öne sürmüştür.⁸ Oğuz'un öküz ile benzerliği hakkında öne sürülen bu görüşlerden hareketle, onun güç bakımından öküzle benzerlik taşıdığı ve destanın başında resmi bulunan boğa hakkındaki inançla Oğuz'un Tanrısal özelliklerini destekleyen bir benzetme olabileceğini söylemek mümkündür.

³Ali Duymaz, “Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabına Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler”, *Millî Folklor*, C. 10, S. 76, Balıkesir 2007, s. 52.

⁴W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 11.

⁵W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 10.

⁶A. Duymaz, *a.g.m.*, s. 52.

⁷Fuzuli Bayat, *Oğuz Destan Dünyası*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 57.

⁸Ferruh Ağca, *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2019, s. 6.

Öküz, daha sonra destanda, Oğuz'un Çürçet Kağanı yenerek Çürçet ülkesini fethetmesiyle görülür. Bu ülkede yaşayan, sayılarının çok olduğu hayvanlardan biridir.⁹ Oğuz Kağan'ın Çürçet'i fethedince kazandığı ganimetlerin çokluğunu ifade etmek için taşıyacak yük hayvanlarının yetmediği yazar.¹⁰ Bu yük hayvanlarından, at ve katırın yanında öküz de yer almaktadır. O çağlarda araba henüz icat edilmeden, at, katır ve öküz gibi yük hayvanlarının kullanılmaktadır. Destanda da araba icat edilmeden hemen önce yük taşımak için yük hayvanlarının yetmediği belirtilmiş ve arabanın yük hayvanlarından daha fazla yük taşıyacağı vurgulanmıştır. Öyle ki, ardından araba icat edilmiştir. Bu bölümde isimleri geçse dahi, Oğuz Kağan'ın bu yük hayvanlarıyla doğrudan bir ilişkide bulunduğundan bahsedilmemiştir.

2. Kurt

Türk mitolojisinde ecdat ve kurtarıcı vasıflarıyla öne çıkan bir kült olan kurt, Türk inanç sistemi ve sözlü geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Doğası itibariyle oldukça güçlü bir hayvandır; yeri geldiğinde sürü halinde yeri geldiğinde tek başına yaşayabilir, avlanabilir. Türk destanlarında bozkurt adıyla da bilinen, kendine özgü özellikleri, anlamları olan bir hayvandır. Mitolojik düşüncenin konusunu oluşturan kurt, Türk sözlü gelenek ürünlerinde çeşitli şekillerde yer edinmiştir. Göktürk efsanelerinde yer alan kurttan türeyiş motifinde görüldüğü gibi Göktürk mitolojisinde insan ve kurdun birleşimiyle Türklerin dünyaya geldiğine dair bir inanç vardır. Bu inanç, Türkler için kurdun önemli bir hayvan olmasının temelini oluşturur. Göktürklerin bayrakların başına bir kurt figürü koymaları, kurdun Göktürkler için kutsal bir sembol olmasından kaynaklanır.¹¹ Bozkurt, epik ve mitolojik düşünceye göre Türklerin ecdadı ve kurtarıcısı olarak bilinerek, Türk inanç sisteminde öncül bir simge olmuştur.¹² Bozkurt, Ergenekon ve Türeyiş destanlarında da bozkurt, Türkleri kurtuluşa götürerek kurtarıcı vasfıyla öne çıkmaktadır.¹³ Eski Türk hayatı ve kültürünü yansıtan önemli eserlerden Dede Korkut Kitabı'nda da kurdun önemi yer yer gösterilir. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyu'nda Salur Kazan'ın haberleşmek istediği kurt için

⁹W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁰W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 26.

¹¹Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi 1*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 40.

¹²Rövşen Alizade, *Türk Mitolojisinde Kültler*, İstanbul, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 65, 66.

¹³Merdan Güven, "Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanlar", *Milli Folklor*, C. 8, S. 57, 2003, s. 88.

“Kurdun yüzü mübarektir” sözünü söylemesi Salur Kazan'ın kurdun kutsallığını vurgular.¹⁴ Bozkurdun, hakkında yapılan bu görüşler doğrultusunda Türklerin tarihinde büyük bir önemi olduğu ve Türk inanç sisteminde kutsal olarak kabul edildiğini görebilmek mümkündür. Türk destanlarının en önemli parçalarından biri olan Uyğurca Oğuz Kağan Destanı'nın da Türk tarihi açısından önemli olup Türkler için öncelikli bir konumda olan bozkurda da yer verildiği görülebilir.

Oğuz Kağan Destanı'nda da kurt, iki farklı şekilde yer almaktadır. Birincisi, Oğuz Kağan'ın doğumundan kırk gün sonra, olağanüstü bir şekilde büyümesinde fiziksel özelliklerini anlatırken, benzetme olarak kullanılan hayvanlardan biridir. Oğuz Kağan'ın beli “kurt beli gibi” şeklinde ifade edilerek güçlü ve dayanıklı olduğu anlatılır. İkinci olarak kurt, Türk mitolojisinde olduğunu gibi bir mit olan Oğuz Kağan Destanı'nda bir yol gösterici bozkurt olarak gözükmektedir. Orijinal metinde bōri şeklinde geçmektedir: “billeri bōri billeri deg...”¹⁵ (beli kurt beli gibi).Beli kurt beline benzetilirken kalın, güçlü ve çevik özellikleri vurgulanır. Kültigin Abidesi'nin doğu yüzünde yer alan “Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş” sözü, Göktürklerde de kurdun Tanrı tarafından verilmiş bir kuvveti temsil ederken kullanılan bir hayvan olduğunu gösterir.¹⁶ Oğuz Kağan'ın kuvvetini gösterirken kullanılan hayvanlardan birinin kurt olması bu inanışla benzerlik taşımaktadır.

Türkler için üstün olan bir hayvan olduğu için Oğuz Kağan Destanı'nda da hayvan dışı özelliklerle yer almaktadır. Bozkurt, destanda varlığını göstermeden önce Oğuz tarafından dile getirilir. Oğuz Kağan büyük bir toy verip hanlığını ilan ettikten sonra beylere ve halkına buyruk verir ve buyrukla birlikte sözlerini söyler:

“Men sinlerge boldum kağan,
alalıng ya dakı kalkan,
damğa bizge bolsun buyan,
kök bōri bolsunğıl uran
demür cidalar bol orman;

¹⁴Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006. s. 44.

¹⁵W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁶Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2012. s. 13.

av yirde yürüsün kulan,

dakı daluy dakı müren;

kün duğ bolğıl kök kurıkan”

Oğuz'un bu buyruğunda söylediklerinin tercümesiyle: “Ben sizlere oldum Kağan; alalım yay ile kalkan; nişan olsun bize buyan; kurt olsun (bize) uran; demir kargı olsun orman; av yerinde yür(ü)sün kulan; daha deniz daha müren; güneş bayrak, gök kurıkan”¹⁷

Oğuz'un söylediği bu sözler arasında kurt ile ilişkili olan “kök böri bolsungıl uran” (Bozkurt olsun bize uran) cümlesi geçer. Uran kelimesinin buradaki anlamı savaş parolasıdır.¹⁸ Oğuz Kağan'ın cihanı fethetmeye çıkmadan önce söylediği bu sözlerden bu dediği aynı zamanda ordusuna yardıma gelecek olan gök tüylü ve gök yeveli büyük erkek kurda yapılan bir çağrıdır. Oğuz Kağan'ın bu sözle bozkurdun, savaş ruhunun taşıyıcısı olduğu vasfını vurgular. Koruyucu görevi olan kurt, askeri ve sosyal düzeni de korur.¹⁹ Oğuz'un dediği veya istediği gibi fetihleri sırasında bozkurt ortaya çıkacak ve onlara rehberlik edecektir.

Urum Kağan adında, Oğuz Kağan'a boyun eğmeyen, onun emirlerini dinlemeyen bir kağan vardır. Oğuz Kağan da Urum Kağan'ın üzerine yürümek ister. Kırk gün sonunda Muz Tağ adında bir dağın eteğinde askerleriyle durup, çadırını kurar.

“Tan ağarınca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt çıktı. Bu kurt Oğuz Kağan'a hitap etti ve: Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum.”²⁰

Bozkurt, karanlık bastırınca gökyüzünden bir ışık içinde Oğuz'un çadırına iner. Oğuz Kağan'ın, destanda bozkurt ile karşılaşması bu şekilde gerçekleşir. Oğuz'un çadırına gökten inen bir ışık ile gelen bozkurt, geliş olarak Oğuz'un Tanrı'ya yalvarmasının ardından gökten inen ışığın içinden gelen kız ile benzerlik göstermektedir. Bu açıdan bu kız ile birlikte bozkurdun, Oğuz'a Tanrı tarafından gönderildiğini söylemek mümkündür. Türk destanlarında

¹⁷W. Bang-R. R. Arat, a.g.e., s. 17.

¹⁸Ferruh Ağca-Bülent Gül, “Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanında Geçen Moğolca Sözcükler”, *Türkbilgi*, S.36, 2018, s. 59.

¹⁹R. Alizade, a.g.e., s. 71.

²⁰W. Bang-R. R. Arat, a.g.e., s. 19.

olduğu gibi bu destanda da kurt, hayvanlardan üstün, hatta olağandışı bir özellikle yer almaktadır. Tanrı, ona yardım etmesi için bir ışık vasıtasıyla Oğuz'un çadırına kurdu indirir. İsmi, sadece kurt diye geçmez, “gök tüylü ve gök yeveli büyük erkek kurt” şeklinde uzun sıfatıyla destanda hep bu adıyla yer alır. Gök renkli olması kurdun Gök Tanrı tarafından gönderildiğini ve tanrısal özelliği olduğunu gösteren bir unsurdur. Göç destanında da bozkurt, tıpkı Uygurca Oğuznamede yer aldığı gibi gök tüylü ve gök yeveli özellikleriyle öne çıkmaktadır. Gök Kurt anlamına gelen Kök Börü, aynı zamanda büyük hükümdarların gücünü, kudretini temsil eden bir sıfat, bir unvandır. Manas Destanı'nda büyük hükümdarlar için “Kök Börü sultanım” diye hitap edilmesi bu duruma bir örnektir.²¹ Kök Börünün bu anlamı Uygurca Oğuznamede göz önünde bulundurulduğunda bozkurt ile benzerlik taşıyan büyük hükümdar Oğuz Kağan'ın, bozkurdun ona kattığı başka bir özelliği olduğunu söylemek mümkündür.

Bozkurt, sıradan kurtlar gibi yırtıcılık göstermeyen, kutsal özelliğe sahip bir kahramandır. Bozkurdun destanda görülenbelirgin mitolojik özellikleri güneş gibi parlaması, konuşması, Oğuzlara fetih boyunca yol gösterici olmasıdır. Özellikle destanın kaderinin değişmesinde de azımsanmayacak kadar etkisi vardır. Oğuz, gök tüylü ve gök yeveli büyük erkek kurdun, sözünü dinler. Savaşmak üzere Urum'adoğru, Oğuz Kağan ve ordusu günlerce bu bozkurdun peşinde yürürler. Kurt durana kadar da yürümeye devam ederler. Onları savaş alanına kadar götürür. Artık bu destanda bir hayvandan çok önemli bir karakter haline gelmiştir. Zaten Oğuz Kağan da bozkurdu bir hayvan olarak görmez; Sözünü dinler ve dediğini yapar. Bozkurt da onları doğru yere ulaştırır. Bozkurdun, destanda macerası bu kadarla sınırlı değildir. Oğuz Kağan, ordusuyla cihanı fethetmesini sürdürürken bozkurt tekrar Oğuz Kağan'ın karşısına çıkar:

“...Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü ve gök yeveli erkek kurdu gördü. O kurt Oğuz Kağan'a: Şimdi, Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür; ben önden sana yol gösteririm, dedi.”²²

Kurt, gerek yol gösterici vasfıyla gerek sadık oluşuyla Oğuz Kağan'ın güvenini kazanır. Oğuz'un fetihleri sırasında ortaya çıkıp ona yol gösterir. Burası sürekli bir motif olarak tekrarlanır: Oğuz ve ordusu, gök tüylü ve gök yeveli büyük erkek kurdun ardına

²¹B. Ögel, *a.g.e.*, s. 49.

²²W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 23.

düşerler ve kurdun durduğu yerlerdeki beylerle savaşa başlarlar ve başarılı olurlar. Bozkurt, bu destanda Türk mitolojisindeki bozkurdun sahip olabileceği tüm özelliklere sahiptir ve yine mitolojideki koruma, kurtarma, yol gösterme görevlerini yerine getirir. Bu açıdan, Oğuz'un ve ordusunun fetihlerde başarılı olmasında bu kurdun da etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Önce Urum Kağan'ı, sonra Çürçet Kağan'ı yenerler, kurdun yol göstericiliğiyle Hint, Tangut ve Suriye taraflarına kadar yürürler, fetihlerini başarıyla gerçekleştirirler.

3. Samur

Küçük, tüylü ve çok güçlü olmayan bir hayvan olan Samur, destanda anlatılan Oğuz Kağan ile ortak noktası bulunmasa da Oğuz büyüyüp geliştiğinde omuzları samur omuzu şeklinde ifade edilir. Oğuz'un fiziksel yapısını, kuvvetini tasvir etmek için kullanılan diğer hayvanlar samura kıyasla güçlü ve büyüktürler. Doğası itibariyle samur, uzun yumuşak tüylü, çevik bir avcı hayvandır. Bu benzetme yoluyla Oğuz'un omuzlarının Samur omuzu gibi tüylü olduğu ve hatta Oğuz'un bir samur gibi çevik ve iyi bir avcı olduğu söylenmesi muhtemeldir. Samur, destan metinde kiş olarak geçmektedir: “yağrı, kiş yağrı deg...”²³

4. Ayı

Hem fiziksel olarak büyük ve vücudu tüylerle kaplı, hem de oldukça güçlü bir avcı hayvan olan ayı, Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip bir hayvandır. Oğuz Kağan Destanı'nda da iki farklı şekilde yer alır. İlk önce Oğuz Kağan'ın olağandışı özelliklerini anlatırken, övgü olarak göğsü ayı göğsüne benzetilir:

“köğsü aduğ köğsü deg”²⁴ (göğsü ayı göğsü gibi idi)

Ayı göğsüne sahip olarak Oğuz Kağan'ın tıpkı bir ayı gibi güçlü, tüylü ve büyük bir göğse sahip olduğunu, kuvvetli bir fiziğe sahip olduğu anlatılmıştır. Bu destanda Oğuz Kağan'ın görünüşü ve gücü tasvir edilirken kullanılan hayvan benzetmeleriyle Oğuz, fiziksel olarak çok güçlü ve yıkılmaz bir kişilik olarak ortaya çıkmaktadır. Ayı için, orman tanrısı veya orman ruhunun bir simgesi olduğuna inanışlar mevcuttur.²⁵ Bu inanca göre ayı, Oğuz'un benzerlik taşıdığı başka bir kutsal hayvandır. Destanda ikinci olarak ayı, Oğuz Kağan'ın tek

²³W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 10.

²⁴W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 10.

²⁵Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 139-140.

boynuzlu canavar olarak tabir edilen gergedanı yenmek için, yem olarak koyduğu hayvanlardan biri olarak yer almaktadır.

Oğuz'un gücü tasvir edilirken de kullanılan bir hayvan olan ayının geyik gibi bir hayvana göre avlanması oldukça güçtür. Birçok hayvanı, hatta insanları bile yiyebilecek güçte bir hayvandır. Oğuz, gergedanı yenmek için bir ayıyı yakalayıp altın kuşağıyla bir ağaca bağlar. Gün doğarken, geri geldiğinde gergedanın tıpkı geyikte olduğu gibi ayıyı da alıp götürdüğünü görür. Oğuz'un geyiği ve ayıyı ağaca bağlarken kullandığı eşyalar farklıdır. Geyiği bağlamak için söğüt dalını yeterli görürken, ayıyı yakalayıp ağaca bağlamak için altın kuşağını kullanır. Bu da geyik ile ayının aynı büyüklükte hayvan olmadığından kaynaklanmaktadır. Daha sonra gergedan kolayca ikisini de yer.

Destanda iki defa yer alan ayı, iki bölümde de Oğuz'un kuvvetinin dışı yansımada yer alır. İlkinde tasvir etmek amacıyla yer alsa da ikinci bölümde canavarı öldürmesi için yem olarak kullanmak amacıyla yakalayıp, tuzak kurması Oğuz'un ayıdan da güçlü olduğunu gösteren ikinci bir tasvir olarak karşımıza çıkmaktadır. Destanda gergedanla olan mücadelesi gibi ayıyla herhangi bir zorluğu, mücadelesi yer almamaktadır. Oğuz sanki öncesinde yakaladığı geyik gibi, zararsız, yırtıcı olmayan bir av hayvanıymış gibi bir ayıyı yakalayıp bir ağaca bağlayarak tuzak kurar.

5. At

Türklerin tarih boyunca hayatlarında en büyük yer edinmiş hayvanlardan biri de atlardır. Türk halk inançları folklor metinlerinde de bir kült olarak yer alır. Türk sosyal yaşamında savaşlarda ve ulaşımda öne çıkarlar, insan ve yük taşıma, et, süt bakımından faydalanmaları bakımından büyük öneme sahiptir. Bunlarla birlikte sahipleriyle aralarında özel bağ kurulan, sahipleri için ayrı bir öneme sahip hayvanlardır. Türk destanlarında da çoğu kahramanın bir atı vardır. Her bir atın sahibiyle bir yardımcı olmasından öte bir dostluk ilişkisi vardır ve destanlarda sahibi tarafından özel bir karakter olarak sayılmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda, Bamsı Beyrek'in atı için söylediği "At demezem sana, kardaş derem Kardaşumdan yeg"²⁶ sözüyle Beyrek'in atını kardeşi gibi gördüğünü gösterir ve bu söz, Türk hayatında sahipleri ile atlar arasındaki sıkı ilişkiyi gösteren bir örnektir.

²⁶O. Ş. Gökyay, *a.g.e.*, s. 74.

Çok yönlü oluşlarıyla Türklerin sosyal hayatına yansımış, atlı göçebe ismiyle hayat tarzlarının bir dayanağı haline gelmişlerdir. Mehmet Kaplan'a göre atı ilk ehlileştiren, sosyal hayata kazandıran Türklerdir ve Türklerin göçebe hayat sürmesinde atların etkisi olmuştur.²⁷ Eski Türk yaşayışları, inançları hakkında bilgiler veren önemli eserlerden Dede Korkut Kitabı'nın boylarında da atın yaygın bir şekilde yer alması, "At işler er övünür" gibi atasözlerinde yer bulması ve "Boz aygırlı Beyrek" gibi sahiplerinin isimlerine yansımaları, atların Türk sosyal hayatında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda da Oğuz Kağan at üzerindedir ve Türk yaşamında yaygın olduğu gibi atı onun için çok önemlidir.

Atlar sosyal hayatın içinde önemli bir konumda bulunmakla beraber inanç sisteminde de sevenlerin kavuşması, kötü ruhlardan arınma, başarıya ulaşma gibi özellikleriyle de yer bulmuştur.²⁸ Şamanist törenlerde şamanların göğe yükselmesini sağlayan binekleri olduğu bilinir ve bu yüzden kanatlı olarak tasvir edilmişlerdir. Eski Türk mezarlarında da ölmüş sahiplerine öteki dünyada yardım etmesi için atların sahiplerin mezarlarına gömüldüğüne dair kalıntılar bulunmuştur.²⁹ Eski Türk sosyal yaşamı hakkında ipuçları barındıran Oğuz Kağan Destanı'nda da at, destanın başından itibaren yer alan, sıkça rastlanılan bir hayvandır. Oğuz'un dünyaya geldiğinde doğrudan bir ilişkide bulunduğu ilk hayvanlardır. Destanda adı geçen atların çoğuyla bir ilişkisi olmuştur. Büyümeye başlar başlamaz atlarla ilişkisi de başlar ve bu destanda da açık bir şekilde verilir:

"Yılıklar küdeye durur irdi; adlarka mine durur irdi; kik av avlaya durur irdi"³⁰ (At sürülerini güder, ata biner ve av avlardı)

Ata binmek ve avcılık, Türk destanlarında da görüldüğü üzere eski Türklerin hayatında yer alan önemli faaliyetlerdir. Oğuz burada at sürülerini güdüp, ata binip avlanarak eski Türk sosyal hayatında atın ve avcılığın aktif bir rol oynadığını göstermektedir.

Oğuz'un bindiği ve sevdiği bir alaca atı vardır. Destanda geçen diğer hayvanlara göre atı farklı kılan, Oğuz'un ona duyduğu sevgi, duygusal bağlıdır. Bu yüzden bu at, onun için tektir. Destanda yer alan diğer atlara göre renginin belirtilmesi bu atın bir özelliği olduğunu

²⁷ Mehmet Kaplan, *Oğuz Kağan Destanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, s. 26-27.

²⁸ R. Alizade, *a.g.e.*, s. 87.

²⁹ Y. Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 140-141.

³⁰ W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 10.

göstermektedir. Oğuz Kağan'ın fetihleri sırasında, atı birden gözden kaybolup Muz Tağ adında oldukça büyük, karla kaplı, soğuk bir dağın içine kaçır.³¹ Destan boyunca bu at kaybolana kadar Oğuz'un bir atı olduğu yazmamaktadır. Atının kaybolması Oğuz Kağan'ı çok üzer ve kahramanın bir hayvan için üzülmeye ilk kez burada geçer. Ordudan cesur bir asker ortaya çıkar ve Oğuz'un atını kurtarmak üzere dağın içine girer. Asker Oğuz'un atını kurtarır ve dokuz gün atla birlikte geri döner. Buna çok sevinen Oğuz, bu askeri ödüllendirir. Askere mücevher bağışlayıp, buradaki beylere baş olmasını ister ve adını Karluk koyar.³² Ad vermek, Türk destancılık geleneğinde de bilindiği üzere, oldukça önemli bir husustur. Adı herkesin veremeyeceği gibi, ad alabilmek için de büyük bir kahramanlık, bir başarı göstermek gerekir. Oğuz'un ordusundaki askerin dağın içine girip atını kurtarması Oğuz'a göre bir kahramanlık, bir başarıdır. Böylece kahramana bir isim vererek atının onun için ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Sefer sırasında, Barkan denilen kuşlarının ve avlarının çok olduğu, sıcak iklimli, zengin bir ülkeye ulaşırlar. Oğuz, bu ülkeye girince ülkenin kağanları Masar Kağan'ın üzerine yürür ve onu yener.³³ Dostlarını sevindiren, düşmanlarını üzen bir zafer kazanır. Bu zaferde sayısız eşya ve attan oluşan büyük bir ganimet elde eder. Oğuz Kağan'ın atını bulan askere ad, beylik ve mücevherler vererek ödüllendirmesi ve Barkan ülkesini fethedince elde ettiği ganimetler arasında atların da bulunup, eşyalardan ayrı ele alınması Türkler için atların kıymetli varlıklar olduğunugöstermektedir.³⁴

Destanın sonunda son sözü Oğuz Kağan söyler. Yurdunu oğullarına vermeden önce çok yaşlandığını anlatırken çok savaştığını, zaferler kazandığını ve at üzerinde yürüdüğünü söyler. Bu son sözünde bahsettiği atlar da Oğuz'un seferler boyunca at üzerinde olduğunu, seferlerini atlarla gerçekleştirdiğini gösterir:

“Ey oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm: düşmanları ağılattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrıya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum”³⁵

³¹W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 25.

³²W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 25.

³³W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 29.

³⁴M. Güven, *a.g.m.*, s. 84.

³⁵W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 33.

Destanda, Oğuz Kağan'ın ilişkisinin bulunduğu atlarla birlikte yalnızca adının geçtiği, ancak ilişkisinin bulunmadığı atlar da vardır. Bu da, atın sadece Oğuz Kağan için değil, bulunduğu çağa ve ait oldukları bozkır iklimine bağlı olarak tüm Oğuzlar için önemli bir hayvan olduğunu göstermektedir. Oğuz'un gergedanı öldürdüğü kısımda, gergedanın ne derece korkulan bir yaratık olduğunu göstermek için at sürülerini ve halkı yediği söylenmektedir.³⁶ Bu ormanda aynı zamanda çok sayıda kuşlar ve avlar vardır. Bu bölgede kuşlar ve avlar yer alsada, gergedanın insanları ve atları yediği anlatılmaktadır. Hayvanların arasından özellikle atın seçilmesi, büyük yapısıyla kolay yem olabilecek bir hayvan olmaması ve insanlardan sonra değerli bir varlık olmasıdır. Kuşları ve av hayvanlarını her yırtıcı canlı yiyebilir; gergedanın at sürülerini ve halkı yemesi onu normal yırtıcı hayvanlardan üstün kılarak, daha tehlikeli olduğunu göstermektedir.

Oğuz Kağan, ordusuyla birlikte ülkeleri fethederken Çürçet denilen bir yurda gelirler. Bu yerin tarifi yapılırken, çorak ve tarlasız büyük bir yer olduğundan bahsedilir. Buranın atlarının, öküzlerinin, buzağlarının ve cevahirlerinin çok olduğu yazılmaktadır.³⁷ Çürçet yurdunun sahip olduğu tüm bu unsurlar, yurdun coğrafyası hakkında bilgi vermektedir: Toprak tipinin nasıl olduğu, hangi hayvanların, madenlerin yer aldığı belirtilmektedir. Burada sayılan hayvanlar arasındaki at da destanda yer aldığı halde Oğuz Kağan'ın ilişkisinin bulunmadığı atlardandır. Tıpkı kuşlar gibi atlar da burada ülkelerin coğrafi özelliklerini anlatılırken bilgi vermek amacıyla kullanılmışlardır. Çürçet Kağan ve halkı Oğuz Kağan'a karşı gelince aralarında bir savaş başlar. Savaş sonunda Oğuz Kağan galip olur ve buradan büyük bir ganimet elde eder.

“Vuruşmadan sonra Oğuz Kağan'ın askerlerine, maiyetine ve halkına öyle büyük bir ganimet düştü ki, yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi.”³⁸

Burada sayılan bu hayvanların ortak özelliği, yük taşıyan hayvanlar olmasıdır. Bu hayvanların az geldiği, taşıyacakları ganimetin çok olduğunu belirtmek için söylenmiştir. Burada bir abartma söz konusu olabilir ve gerçekten bu hayvanların gerçekten burada olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Atlarının çok olduğu bir ülke olarak belirtilen Çürçet'e göre, burada gerçekten atların yer aldığını ve taşıyacakları ganimetin atlardan da

³⁶W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 10.

³⁷W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 26.

³⁸W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 27.

fazla olduğunu söyleyebiliriz. Destana göre Oğuz Kağan'ın buradaki atlarla doğrudan bir ilişkide bulunup bulunmadığı bilinmemektedir.

6. Gergedan

Bu destanda gergedanın rolü, Oğuz Kağan'ın karakterinin gelişmesi açısından oldukça büyüktür. Destanlarda kahramanlar için ilk kesilen baş, ilk dökülen kan, ilk verilen mücadele ve kazanılan zafer, kahraman olmak için önemli hususlardır. Destan kahramanı canavarı yener ve kahraman olur. Bu motif, Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı'nda da yer alır. Bu destandaki canavar ise kıyat, Bang ve Arat'ın ifadesine göre bir gergedan olarak karşımıza çıkar. Asya ve Afrika ülkelerinde yaşayan ve otçul bir hayvan olduğu bilinen gergedan, Oğuz Kağan Destanı'nda saldırgan, tehlikeli bir hayvan olarak anlatılmıştır. Destanın el yazması parçalarında çizimi yer alan hayvanlardan biridir. Gergedanı Uygurca Oğuznamede önemli kılan unsur, onun bir hayvan olmasından başka Oğuz'un savaştığı ilk düşmanı olmasıdır. Gergedanın, Oğuz'un düşmanlarından insan olmayan tek düşmanı olması ayrı bir husustur. Destana göre gergedan, büyük bir ormanın içinde yaşayan büyük bir hayvandır. Gergedan yapı olarak büyük ve sivri boynu bir hayvan olsa da etle beslenmemektedir. Bu özelliğine rağmen destanda at sürülerini ve hatta halkı yiyebilecek kadar tehlikeli, büyük bir canavar olarak tasvir edilmiştir. Gergedanın bu destanda böyle anlatılmasının iki sebebi olabilir. Birinci sebep: Bu sözlü ürünün olduğu dönemlerde gergedanın tam olarak bilinmemesidir. Asıl metin üzerinde gergedanın resminin bulunmasından yola çıkarak, Oğuz boylarının o çağlarda gergedanın sadece görünümünü bilmekte olabilirler. İkinci sebep ise: Bu destan oluşurken, gergedanın destana heyecan katması için abartılarak, tehlikeli bir mitolojik yaratık olarak anlatılmasıdır. Bu görüşe göre Oğuz'un ilk mücadelesi bir hayvandan ziyade bir canavarla gerçekleşerek, Oğuz'un kahramanlığı yüceltilir. Gergedan, metinde kıyandkat ismiyle yer alır: “oşul orman içinde bedük bir kıyandkat bar irdi”³⁹ (Bu ormanın içinde büyük bir gergedan vardı).

Cesur bir kahraman olan Oğuz, halka eziyet eden bu canavarı yakalayıp öldürmek ister. Önce bir geyiği yem olarak ağaca bağlayarak tuzak kurar. Gergedanın geyiği alıp götürdüğünü öğrendiği zaman bu sefer bir ayıyı yakalayıp aynı şekilde ağaca bağlar; gergedan ayıyı da alıp götürmüştür. En sonunda ağacın önünde kendisi durur ve gergedan çıkarır. Boynuzunu Oğuz Kağan'ın kalkanına vurduğu gibi, Oğuz Kağan da kargısıyla onun başına

³⁹W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 10.

vurarak öldürür, başını kesip götürür. Oğuz, insanların korktuğu, canavar olarak adlandırdıkları o gergedanı öldürerek kahramanlığa adım atar. Gergedanı öldürmeden önce iyice tuzak fikri düşünür. Önce bir av hayvan olan geyiği, sonra avcı hayvan olan ayıyı yem olarak kullanır. Gergedanın ne kadar güçlü bir hayvan olduğunu öğrendiği zaman onu yenmek üzere bu sefer kendisi aynı ağacın altında durur. Kurduğu tuzaklarla gergedanı tanır ve ona göre önlemini almış olur. Böylece Oğuz, halkın korkulu kâbusu ve canavar olarak adlandırdıkları bu gergedanı hiç zorlanmadan çok kısa sürede öldürür. Oğuz'un ilk mücadelesi olup bu noktadan itibaren artık halkın güvenini kazanmış olan bir kahraman olarak tanınır. Gergedanı yakalayıp öldürmesi av motifiyle birlikte yer alır. Oğuz'un gergedanı hemen öldürmek yerine iyice düşünüp, tuzaklar kurması, doğru silahları kullanması Oğuz'un avcılıktaki ustalığını gösterir. Gergedanı öldürerek kahramanlığını halka kanıtlayan Oğuz, büyük bir toy düzenleyerek kağanlığını ilan eder ve destanın devamında daha büyük mücadeleler vermeye, dünyayı fethetmeye başlar.

7. Geyik

Geyik doğası itibariyle hızlı koşan ve görünüş olarak zarif olan yabani bir hayvandır. Savunmasız olup avcı insanların ve hayvanların avı olarak bilinir. Geyik, eski Türk destanlarında, Türk kültürünün en yaygın faaliyetlerinden olan avcılık motifiyle birlikte yer alır. Bir av hayvanı olmasının yanı sıra Türk mitolojisinde koruyuculuğuyla öne çıkan bir kültür. Azerbaycan efsanelerinde geyik, hastaları iyileştiren, hastalık veren kötü ruhların kovucusu özellikleriyle de yer aldığı görülür.⁴⁰Türkler için kutsal bir hayvan olan geyikler, Türk mitolojisinde geyikten türeyiş motifi yer almasa da Sibiry'a'nın tundralarında Ren geyiğinden türeyişe dayanan inançlar mevcuttur.⁴¹

Oğuz Kağan Destanı'ndaki yeri, Oğuz Kağan'ın kahraman oluşunda önemli bir rolü olan halka korku salan gergedanı öldürmeden önce, onu tanımak, ne kadar tehlikeli olduğunu öğrenmek üzere yem olarak kullandığı bir hayvandır. Oğuz, ilk önce bir geyiği söğüt dalıyla bir ağaca bağlayarak gergedanı avlamak üzere bir tuzak kurup oradan uzaklaşır. Geri döndüğünde gergedanın geyiği alıp götürdüğünü öğrenir. Geyik asıl metinde buğu olarak

⁴⁰R. Alizade, *a.g.e.*, s. 97.

⁴¹B. Ögel, *a.g.e.*, s. 569.

geçmektedir: “Bir buğu aldı. Şul buğunu dal nug çubukı birle ıgaçka bağladı, kiddi”⁴² (Bir geyik ele geçirdi, onu söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve gitti).

8. Doğan

Doğan, Uygurca destanda yer alan yırtıcılığıyla bilinen bir kuştur. Destanda öküz ve gergedandan sonra çizimine yer verilen üçüncü hayvandır. Doğan, aynı zamanda destanda, bir ön ad ile tanımlanan hayvanlardan biridir. Bang ve Arat'ın çevirisine göre “ala doğan” kuşu şeklinde çevrilmiş oluprijinal metne göre ismi şungkar olarak geçer:

“kene kelib kördi kim: bir şungkar kıyandkat içegüsin yimekte durur”⁴³ (Tekrar geldiği zaman gördü ki: bir ala doğan gergedanın bağırsaklarını yemektedir).

Esas metinde şungkar olarak geçtiği için ses benzerliği açısından sungur ile benzerliği yer almaktadır. Göçebe hayat tarzında önemi olan, avcılıkta yaygın olarak bir yardımcı kullanılan sungur kuşunun bu destanda da yer bulması olasıdır.⁴⁴ Ala doğan destanda yer alan konumuyla Dede Korkut boylarında avcılıkta kullanılan, sahipleri tarafından eğitilen şahin kuşuyla benzerlik taşımaktadır.

Oğuz, nihayet gergedanın başını kesip götürdükten sonra geri döndüğünde gergedanın cansız bedeninin başında bir ala doğanın olduğunu görür. Ala doğan, Oğuz'un öldürdüğü gergedanın bağırsaklarını yemektedir. Bunun üzerine Oğuz Kağan, yanındaki yay ve ok ile doğanı öldürüp başını keser.

“Sonra dedi ki: (Gergedan) geyiği yedi, ayıyı yedi. Kargım onu öldürdü; demir olsa (olduğu için). Gergedanı ala doğan yedi. Yayım, okum onu öldürdü; bakır olsa (olduğu için) dedi, gitti.”⁴⁵

Oğuz kuşu öldürdükten sonra gitmeden önce, bu durum için böyle açıklama yapar. Oğuz, ayı ve gergedandan sonra bu vahşi kuşu da öldürerek gücünü ve avcılık yeteneğini bir kez daha göstermiş olur.

⁴²W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 10.

⁴³W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 12.

⁴⁴Paul Pelliot, *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Hun Destanı Üzerine*, (çev. Vedat Köken), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 28.

⁴⁵W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 13.

9. Tavuk

Hem etinden hem de yumurtasından yararlanılabilen bereketli bir hayvan olan tavuk, doğandan sonra destanda adı geçen ikinci kuş türüdür. Destanın son bölümlerinde, Oğuz Kağan yurdunu oğullarına bağışlamadan önce kurultayı toplar. Bu toplanma aşamasında da koyun ve tavuk hayvanları yer alır.

“Sağ yanına kırk kulaç direk diktirdi; üstüne bir altın tavuk koydu; altına bir ak koyun bağladı. Sol yanına kırk kulaç direk diktirdi. Üstüne bir gümüş tavuk koydu; dibine bir kara koyun bağladı.”⁴⁶

Tavuk burada hem altın hem de gümüş sıfatları ile birlikte anlatılmaktadır. Sağ ve sol yana kırk kulaç direkler getirip üstlerine gümüş ve altın tavuklar, altlarına kara ve ak koyunlar yerleştirdikten sonra sağına Bozokları, soluna da Üç Okları oturtur. Oğuz'un tüm bu yaptıklarının, Oğuz töresini oluşturmadan önce yaptığı bir ritüeldir ve burada yer alan koyun ile tavuğun sembolik anlamları vardır. Mehmet Kaplan, bu tavuklar için eski Türklerde dine bağlı bir sanat olduklarını ve yaşanan hayatın bir parçası, sembolik ifadesi olduklarını söyleyip, Orta-Asya eski Türk mezarlarında altın ve gümüşten hayvan motifleriyle yapılmış birçok eserin bulunduğunu örnek gösterir.⁴⁷ Altın tavuk, altın yayı bulan Oğuz Kağan'ın büyük oğullarından oluşan Bozok kolunu ve gümüş tavuk, Oğuz Kağan'ın küçük oğullarından oluşan Üçok kolunu temsil etmektedir. Bu eğlencenin hazırlıklarda getirdiği tavuklar ve koyunların, orada bereket getirmeleri adına sembolik olarak buldukları varsayılabilir. Tavuk, asıl metinde dağuk olarak geçer: “...kırk kulaç ağaçı diktürdi. Anung başıda bir aldim dağuk koydı...”⁴⁸ (...kırk kulaç direk diktirdi. Üstüne bir altın tavuk koydu). Altın ve gümüş tavuklar için Yaşar Çoruhlu, Eski Türklerde altın tavuğun hükümdar ailesini ve gümüş tavuğun hükümdar ailesinde bulunmayan soylu kişileri temsil ettiklerini ortaya koymuştur.⁴⁹ Bu durum Oğuz Kağan'ın ritüeliyle karşılaştırıldığında altın ve gümüş tavuklarla temsil edilen iki boyun da Oğuz'un oğullarından oluştuğunu, Tanrı tarafından gönderilen kızın çocuklarının yer kızının çocuklarından üstün olduğunu ve bu yüzden altın tavuk ile temsil edildiğini söylemek mümkündür.

⁴⁶W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 31-33.

⁴⁷M. Kaplan, *a.g.e.*, s. 39 – 60.

⁴⁸W. Bang-R. R. Arat, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁹Y. Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 148.

10. Koyun

Koyun, sütü, eti ve yününden faydalanılan bereketli bir hayvan olarak destanda yer alan başka bir hayvandır. Eski Türk inancına göre koyun, kurban edilip Gök Tanrı'ya sunulan hayvanlardan biridir. Beyaz olmayan koyunları ve keçilerin yer tanrısının hayvanları olarak sayılıp yer için kurban edildiklerine dair inançlar da vardır.⁵⁰ Koyunun destandaki konumu, tavuğun konumuyla aynıdır. İkisi de aynı şekilde Oğuz'un ritüelinde sembolik anlamlara sahiptir. Tavuklarda olduğu gibi koyunlar da iki farklı sıfatlar ile ayrılmışlardır. Tavuk ile koyunun ortak olduğu başka bir nokta ise, her ikisinin de on iki hayvanlı Türk takviminde yer alan hayvanlardan olmalarıdır.

Oğuz, sağ direğin altına kara koyun, sol direğin altına ak koyun bağlar. Kara koyun ve ak koyun şeklinde birbirleriyle zıt olan iki renk seçilmiş olsalar da koyunların arasında hiçbir fark yoktur. Tavuk ve koyun bereketli hayvanlardır. Özellikle koyun, kurban edilecek hayvanlardan biridir. Koyunların burada yer alması, onların kurban edilecekleri anlamlarına gelebilir. Uyğurca Oğuznamede, İslamiyet'e ait herhangi bir motifi, inanç yer almasa da Oğuz Kağan'ın Gök Tanrı'ya inandığı bilinmektedir. Bu açıdan Oğuz'un, Gök Tanrı'ya sunmak için koyun kurban ettiği varsayılabilir. Kırk gün yiyip içtikten sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu verip, Gök Tanrı'ya borcunu ödediğini söyler ve destan sona erer. Başından ve sonundan eksik olan bu Oğuzname'nin bitip bitmediği kesin olmadığı için kurban ritüelinin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir.

⁵⁰Y. Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 150.

Sonuç

Bünyesinde zengin motifler, mitik unsurlar taşıyan Oğuznamenin Uyğur harfli varyantı eski Türklerin dili, fütuhâtı, ideal kahraman tipi, inançları, töresi ve gelenekleri hakkında ipuçları vererek Türk sözlü geleneğinin en eski ve önemli eserlerinden biri olmuştur. Bunlarla birlikte İslam öncesi Türklerin sosyal hayatını yansıtan kıymetli bir eserdir. Eski Türklerin sahip olduğu atlı göçebe hayat tarzıyla beraber Orta Asya'nın bozkır coğrafyasında doğayla iç içe olmuşlar ve pek çok hayvan türünü tanımışlardır. Hayvanları tanıyarak, hayvanların edebiyata, sanata, mimariye, inanca ve kültüre taşınmalarını sağlamışlardır. Uyğur harfli Oğuz Kağan Destanı da içerdiği hayvan motifleriyle eski Türk hayatında hayvanların ne kadar önemli ve yaygın olduğunu gösteren eserlerden biridir. Hayvanlar, dünyanın her bir yerinde farklı farklı coğrafyalarda, iklimlerde yaşamaktadırlar. Uyğurca Oğuznamede de Oğuz Kağan'ın bulunduğu yerlerde karşılaştığı hayvanlarla, oradaki coğrafya ve iklim hakkında bilgi verilir ve atmosfere canlılık katılmış olur. Genel bağlamda destanda yer alan söz konusu hayvanlar dönemi ve Oğuz Kağan'ın özelliklerini açıkça yansıtmaktadır.

Destanın kahramanı Oğuz Kağan'ın karşılaştığı hayvanların bazılarıyla bir ilişkisi olmuş ve bunlardan bazıları onun karakterinin gelişmesinde ve destandaki olay akışının değişmesinde önemli rol oynamışlardır. Uyğurca destanda hayvanlar daha çok fiziksel özellikleriyle, kuvvetiyle öne çıkarlar. Oğuz büyüdüğü zaman da bedeninin normal insandan da güçlü olduğunu göstermek için her bir uzvu, ayrı bir hayvanın güçlü yanıyla tasvir edilmiştir. Oğuz doğduğundan itibaren hayvanlarla özdeşleşmiştir. Büyüdüğü zaman da ata binip avlanarak, ilk defa hayvanlarla zaman geçirmiştir. Ata binmek ve avlanmak eski Türk yaşayışlarının önemli faaliyetleri olup Türk destanlarına da yansımıştır. İdeal kahraman tipi olan Oğuz Kağan'ın ata binip avlanmasıyla eski Türk insan tipini yansıtmıştır. Özellikle at, çok yönlü oluşuyla onlar için vazgeçilmez bir unsur olup attan yaygın bir şekilde yararlandıkları ve ata verdikleri değer Uyğurca Oğuznamede de Oğuz Kağan üzerinden verilmiştir. Destana göre Oğuz Kağan hep at üzerindedir ve alaca bir atı vardır. At sürüleri güder, atlarla avlanır, akınlar yapar, savaşır. Oğuz'un sahip olduğu atı, Türklerin atlarına verdikleri önem gibi Oğuz Kağan için de büyük bir değere sahiptir. Atı kayb olduğunda büyük üzüntü duyar ve onu bulup getirene mücevherler, ad ve beylik gibi ödüllerle onu ödüllendirir.

Destanda Oğuz'un hayvanlarla ilişkisinin olmasının sebeplerinden biri avlanma motifiyle gerçekleşir. Özellikle canavar dedikleri büyük gergedan ile mücadelesinde hayvanlarla zaman geçirme fırsatı bulmuştur. Gergedan, Oğuz'un mücadele verip kahraman olduğu ve kağanlığını ilan etmesinde büyük katkısı olmuş bir hayvandır. Destanı, Oğuz'un kağanlığından öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırdığımızda gergedan ön plana çıkmaktadır. Oğuz'a göre bir hayvandan çok bir düşmandır. Oğuz onu yakalayıp öldürmek için geyik ve ayı hayvanlarıyla bir tuzak kurar. Onu yakalayıp öldürdükten sonra cansız bedenini yemekte olan bir ala doğanı okuyla vurup kılıcıyla başını keser. Bunların hepsi av ortamında olur. Oğuz tek bir yerde geyik, ayı, doğan ve gergedanı öldürmüştür. Oğuz artık kahramandır ve kağanlığını ilan ederek ülkelere seferler düzenlemeye başlar. Destanın olay akışını hareketlendiren bir başka hayvan da bozkurttur. Türk destanlarında da kutsallığıyla, ecdat-kurtarıcı vasıflarıyla ön plana çıkan bozkurt bu destanda da kutsallığı ve yol göstericiliğiyle yer bulmaktadır. Oğuz'un seferi sırasında çadırına Tanrı tarafından indirilen bir ışıkla bozkurt iner. Bu kurt, gök tüylü ve gök yeleli büyük erkek kurttur. Tüylerinin gök renginde olması, gökten indirilen bir ışıkla gelmesi onun kutsallığını, tanrısallığını göstermektedir. Oğuz Kağan ile konuşur, ona ve ordusuna kılavuzluk eder. Ordu bozkurt durana kadar onu peşinden yürür ve ancak o durunca dururlar. Durdukları yerlerde savaşarak zafer kazanırlar. Bu yolculukta kazandıkları zaferlerin etkisinde bozkurdun kutsallığının etkisi vardır. Koyun ve tavuk ise destanda daha çok sembolik anlamlarıyla yer bulmaktadır. Destan'ın sonunda Oğuz'un devlet töresini oluşturup, yurdunu oğullarına miras bırakmadan önce büyük ve küçük oğullarından oluşturduğu boyları iki yana ayırarak onları temsil eden tavuk ve koyunları kullanır. Burada kullanılan hayvanlar eski Türk geleneğinde ve sanatında hayvanların önemli bir yer tuttuğunun birer kanıtıdır.

Kaynaklar

- AĞCA, F., *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2019.
- AĞCA, F. ve GÜL, B., “Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanında Geçen Moğolca Sözcükler”, *Türkbilig*, S. 36, 2018, s. 47-62.
- ALİZADE, R., *Türk Mitolojisinde Kültler*, İstanbul, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- BANG, W. ve ARAT R. R., *Oğuz Kağan Destanı*, Burhaneddin Basımevi, İstanbul 1936.
- BAYAT, F., *Oğuz Destan Dünyası*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- ÇORUHLU, Y., *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.
- DUYMAZ, A., “Oğuz Kağan Destanı’ndan Dede Korkut Kitabına Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler”, *Millî Folklor*, C. 10, S. 76, Balıkesir 2007, s. 50-58.
- ERGİN, M., *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2012.
- GÖKYAY, O. Ş., *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.
- GÜVEN, M., “Oğuz Kağan Destanı’nda Hayvanlar”, *Milli Folklor*, C. 8, S. 57, 2003, s. 82-91.
- KAPLAN, M., *Oğuz Kağan Destanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.
- ÖGEL, B., *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.
- PELLIOT, P., *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Hun Destanı Üzerine*, (çev. Vedat Köken), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.